

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Mednarodna konferenca

»Izvori svetovnih vojn v 20. stoletju: primerjalna analiza«

Ruska akademija znanosti, Moskva, 15. – 16. oktobra 1996

Mednarodno konferenco je 15. in 16. oktobra 1996 v Moskvi organiziral Inštitut za študij druge svetovne vojne ob pokroviteljstvu Mednarodnega komiteja za študij druge svetovne vojne, ki je del svetovne zgodovinarske organizacije. Večina od 65-ih udeležencev je bila iz vrst ruskih zgodovinarjev (39). Pet udeležencev je prišlo iz Združenih držav Amerike, po dva iz Belorusije, Francije, Kanade, Švedske, Belgije ter Ukrajine, po en udeleženec pa iz Nemčije, Poljske, Hrvaške, Španije, Italije, Slovenije, Velike Britanije, Islandije in Nizozemske. Prvi dan je konferenca potekala v obliki plenarnega zasedanja, drugi dan pa najprej v okviru štirih sekcij, na koncu pa spet v obliki plenarnega zasedanja.

Prvi je na plenarnem zasedanju, ki se je ukvarjalo z objektivnimi ter subjektivnimi vzroki konfliktov, nastopil direktor Inštituta za študij druge svetovne vojne, *A. O. Chubarian*, ki je spregovoril o razmerjih med vojno in politiko. Opozoril je, da je to razmerje obstajalo kot trajno in da so bili konflikti, ki so povzročili obe svetovni vojni v 20. stoletju permanentni in svetovne narave. Spraševal se je tudi, ali bi bilo mogoče preprečiti prvo in drugo svetovno vojno in ali niso politiki pravzaprav imeli namena spraviti svojih dežel v vojne takšnih razsežnosti. V tem kontekstu je razmišljal tudi o problemih različnih vzrokov za prvo oziroma drugo svetovno vojno. Na koncu svojega referata se je še vprašal, kakšna je možnost preprečitve konfliktov, ki bi peljali v novo vojno tovrstnih razsežnosti, in ali je realizacija določenih geopolitičnih ter vojaškostrateških ciljev opravičevala velike izgube, ki so rezultat obeh vojn. Za Chubarianom je nastopil *Gardner Lloyd* iz Rutgers University v ZDA; na podlagi primerjave med ambasadorjem Davidom Francisom (ameriški ambasador v Rusiji v času prve svetovne vojne) in Averellom Harrimanom (ki je bil tisti Američan, ki se je skupaj z Britanci jeseni leta 1941 pogajal v Moskvi o pomoči Sovjetski zvezi) je razpravljal o ameriško-ruskih razmerjih in o njunem verovanju, da je bilo rusko vprašanje mogoče rešiti z ekonomsko pomočjo, saj bi na ta način Rusija ostala v (prvi svetovni) vojni in ne bi klonila pred nemškim pritiskom. Beloruski zgodovinar *M. P. Kostyuk* je obravnaval teritorialni faktor v genezi obeh svetovnih vojn v 20. stoletju kot faktor, ki je pripomogel k začetku obeh svetovnih vojn. Gre predvsem za vprašanje delitve Poljske, ki se je začela že v 18. stoletju in se nadaljevala tudi v 20. stoletje. Sledil je referat *Jeana Jacquesa Beckerja* s pariške univerze o francoski vlogi v obeh svetovnih vojnah in referat *Normana Hillmerja* ter *Lawrencea Blacka* iz Kanade, ki se je ukvarjal z odnosi med Kanado in Rusijo v obdobju obeh svetovnih vojn. Avtorja sta opozorila na vplive ideologij v svetovnih vojnah ter na dejstvo, da sta v teh svetovnih vojnah obe deželi sicer stali na isti strani, vendar pa ideološko zelo nasprotujoči. Avtorja opozarjata tudi na pomembno vlogo slovanskih skupnosti iz Kanade pri odločitvi Kanade, da podpre Sovjetsko zvezo v boju zoper nacizem.

Zatem je *V. P. Smirnov* spregovoril o vlogi Kominterne v drugi svetovni vojni, pri čemer opozarja na bolj ali manj znana dejstva, ki jih na novo analizira in pri tem ugotavlja razlike med osvajalnimi, obrambnimi in narodnoosvobodilnimi vojnami. Ruski zgodovinar *S. L. Tihvinski* je obravnaval vprašanja vojne na Pacifiku v letih 1941–45, *V. S. Vasiukov* pa drugo svetovno vojno kot nekaj, kar so tako v nemškem kakor tudi v ruskem štabu predvidevali. Posebne pozornosti je bil deležen referat nemškega zgodovinarja *Rainerja Bendicka* o nemški mentaliteti kot vzroku za prvo svetovno vojno. Pri tem opozarja na vlogo zgodovinarjev v šoli, predvsem na vlogo njihove interpretacije odnosov Nemcev do njihovih sosedov. Zanimiva sta bila tudi referata ruskih zgodovinarjev *B. M. Tupoleva* o Nemčiji in kolonialnih sporih pred prvo svetovno vojno ter *V. L. Mal'kova*, ki je primerjal vzroke za prvo in drugo svetovno vojno s stališči ameriških predsednikov Wilsona in Roosevelta. Poljski zgodovinar *Andrzej Ainenkiel* je osvetlil vlogo poljske države oziroma poljskega ozemlja med prvo in drugo svetovno vojno. Opozoril je na dejstvo, da je bilo poljsko prebivalstvo med drugo svetovno vojno sistematično uničevano, česar med prvo svetovno vojno ni bilo. Referat ruskega zgodovinarja *V. M. Nezhinskega* pa je opisal vprašanje nacionalnih in državnih interesov ruske družbe in države ob vstopih v prvo ter drugo svetovno vojno. Tako pravi, da ne verjame, da je bil vstop Rusije v prvo svetovno vojno v interesu ruske države, medtem ko naj bi bil po njegovem vstop Rusije v drugo svetovno vojno v interesu ruske družbe, saj je nemški nacizem nameraval Rusijo povsem uničiti. Ruski zgodovinar *Ju. A. Gor'kov* je govoril o karakterju sovjetskih obrambnih vojaških načrtov pred drugo svetovno vojno,

Richard Klaus Böhme iz Švedske pa o Švedski v drugi svetovni vojni v luči novih raziskav švedskih zgodovinarjev. Ti zgodovinarji so se v glavnem ukvarjali z odnosom Švedske do nacistične Nemčije in se spraševali, ali je bila Švedska med drugo svetovno vojno dejansko nevtralna, oziroma ali ni preveč popuščala nacistični Nemčiji. V tem kontekstu se seveda postavlja vprašanje uradne švedske nevtralnosti tudi v današnjih dneh.

Kot smo že uvodoma omenili, je drugi dan potekalo delo konference v okviru štirih sekcij. V sekciji, ki se je ukvarjala s problematiko velikih sil, kolonij in ostalih dežel, je najprej nastopil *Jean François Crombois* iz Belgije. V svojem referatu je predstavil vojne cilje Belgije v obdobju med obema vojnama in opozoril na dejstvo, da je šlo v tem primeru izključno za obrambno vojno. Ruski zgodovinar *I. A. Chelyshev* je nato spregovoril o rusko-francoskem zavezništvu pred prvo ter sovjetsko-francoskem zavezništvu pred drugo svetovno vojno. Opozoril je, da je šlo pri omenjenih zavezništvih za odnose med Francijo na eni ter avtokratsko Rusijo oziroma komunistično Sovjetsko zvezo na drugi strani, ki pa so se spričo zahtev geopolitike vedno uredili ter bili vzorni in to tako v obdobju pred prvo, kakor tudi pred drugo svetovno vojno. Tako je zveza iz leta 1891–93, ki je bila v veljavi do leta 1917, pripomogla k zmagi antantnih sil, še posebej k zmagi Francije nad Nemčijo. Sovjetsko-francoski sporazum o medsebojni pomoči (sklenjen leta 1935) pa je bil prvi sporazum med komunistično ter kapitalistično državo. Oba sporazuma sta bila omejena v trajanju, saj je bil kasnejši Münchenski sporazum antisovjetski po naravi in pomenu, na drugi strani pa je sovjetsko-nemški sporazum iz 23. avgusta 1939 izničil sovjetsko-francoski sporazum, rezultat česar je bil poraz Sovjetske zveze v prvi fazi druge svetovne vojne napram Nemčiji. Kanadska zgodovinarja *Donald Avery* in *Irmgard Steinisch* sta nato primerjala proizvodno orožja v vojaškem planiranju Velike Britanije in Nemčije. Ugotovila sta, da se je Anglija že v letih pred prvo svetovno vojno v glavnem oboroževala za boj zoper Nemčijo in da sta se obe strani poskušali priti do novih orožij tudi preko vohunskega pridobivanja spoznanj ene oziroma druge strani. *A. I. Stepanov* iz Rusije se je ukvarjal z vlogo razvoja posameznih civilizacij (zahodnoevropske, severnoameriške, angleško-ameriške, kanadske itd.) za začetek vojne. Ugotavlja, da so bili vzroki svetovnih vojn močno odvisni zlasti od hegemonistične pozicije in aspiracije posameznih svetovnih voditeljev, kakršni so bili nemški cesar Viljem II., Adolf Hitler, Stalin in podobni.

Referat ruskega zgodovinarja *A. V. Ignjatjeva* je obravnaval ruske notranje razmere kot faktor začetka prve svetovne vojne, hrvaški zgodovinar *Ivan Čizmić* pa ameriško politiko do Jugoslavije v obdobju prve in druge svetovne vojne. Opozarja, da ameriški politiki v obdobju prve svetovne vojne niso imeli definiranega stališča do jugoslovanskega vprašanja in da je Woodrow Wilson vse do konca prve svetovne vojne zahteval na eni strani rešitev nacionalnih zahtev habsburških Slovanov v okviru Avstro-Ogrske, na drugi pa tehtal zahtevo Srbije in Črne Gore, ki sta se zavzemali za združitve južnih Slovanov pod vodstvom Srbije. Ta druga opcija je postajala za Američane vse bolj verjetna, še zlasti po tem, ko je Robert Lansing na mestu državnega sekretarja zamenjal Williama Jenningsa Bryana. Lansing je že leta 1917 podpiral rešitev jugoslovanskega vprašanja zunaj meja Avstro-Ogrske, zaradi česar je večkrat prišel v nasprotje s predsednikom Wilsonom. Čizmić je poudaril tudi dejstvo, da je Lansing izvedel za 14 točk predsednika Wilsona le dan predno so bile predstavljene in da so v principu ravno te točke omogočile avstro-ogrskim Slovanom, da so delovali na osnovi samoodločbe. Med drugo svetovno vojno je ameriška vlada že zgodaj obsodila napad sil osi na Jugoslavijo in ni nikoli priznala držav, ki so s pomočjo sil osi nastale na jugoslovanskem ozemlju, temveč je priznavala obstoj Kraljevine Jugoslavije in njeno emigrantsko vlado. Čizmić je v svojem referatu opozarjal tudi še na nekatera manj znana dejstva in sicer, da je Roosevelt že julija 1941 verjel, da leži rešitev jugoslovanskega vprašanja v plebiscitu, v katerem bi južnoslovanska ljudstva odločila o tem, v kakšni obliki države žele živeti, in da so le redki uradniki v State Departmentu in v Foreign Office verjeli, da je mogoče jugoslovansko vprašanje reševati kako drugače. Zasedanje te sekcije sta sklenila *N. S. Lebedeva*, ki je v svojem referatu spregovorila o problemu kaznovanja vojnih zločincev v času obeh vojn, in ukrajinski zgodovinar *M. V. Koval'*, ki je predstavil ukrajinski problem v času svetovnih in hladnih vojn v 20. stoletju, kjer je poudaril zlasti vprašanje državnosti Ukrajine.

V drugi sekciji so govorili o vprašanju vloge zaveznikov in nevtralcev v času obeh svetovnih vojn. *S. P. Pozharskaya* iz Rusije se je ukvarjala z vprašanjem svetovnih vojn in špansko nevtralnostjo, ruski zgodovinar *E. J. Sergeev* pa z ZDA in rusko varnostjo na predvečer prve in druge svetovne vojne. Poudaril je, da Američani pred prvo svetovno vojno v Rusiji še niso videli ključnega elementa v boju zoper Centralne sile, v obdobju pred drugo svetovno vojno oziroma že prvih letih vojne same pa je bila Rusija tista, ki je bila v stanju pomagati Ameriki, da se pripravi na vojno. Temu je sledil referat *L. V. Pozdeeva* o britanskem javnem mnenju leta 1939, oziroma o reakcijah Britancev na sovjetsko-nemške sporazume iz tega časa, ki so jih levičarski laburistični časopisi razumeli kot korak k dosegi miru v Evropi, medtem ko so nekateri intelektualci izražali dvome in obsojali ta sporazum. Opozarja, da še poleti leta 1939 v Britaniji ni bilo jasnega stališča o vstopu Velike Britanije v vojno zoper nacistično blokado, že septembra istega leta pa je 89 % vprašanih v anketi javnega mnenja izjavljalo, da mir v Evropi ni mogoč brez uničenja nacizma.

Ruski zgodovinar *E. N. Kul'kov* je predstavil notranjo nemško združitev pred prvo svetovno vojno ter nemško združevanje z Italijo ter Japonsko oziroma ustvarjanje bloka treh sil kot dejavnika za začetek druge svetovne vojne, ruska zgodovinarica *J. V. Kudrina* pa dansko varnostno politiko na predvečer prve in druge svetovne vojne, kjer je posebej omenil, da je Danska že pred prvo svetovno vojno poskušala doseči priznanje trajne nevtralnosti tako za svojo državo kot tudi za druge skandinavske države. Podobno si je prizadevala tudi v 30-ih letih 20. stoletja, vendar pa ji nevtralnosti za obdobje druge svetovne vojne ni uspelo zagotoviti. *Åselius Gunnar* iz Švedske je spregovoril o Švedski med Nemčijo in Rusijo v letih 1914–1945, zanimiv pa je bil zlasti poskus ruskega zgodovinarja *A. V. Reviakina* in francoskega zgodovinarja *Frederica Gueltona* prikazati razmere v Franciji in Rusiji na predvečer svetovnih vojn. *Viktor Morales Lezcano* iz Madrida je obravnaval severnoafriški faktor v španski zunanji politiki v času druge svetovne vojne in ga primerjal s španskimi kolonialnimi cilji v času prve svetovne vojne. Ugotovil je, da niti prva niti druga svetovna vojna Španiji nista pomagali, da bi se postavila v mednarodne sisteme, kakršni so bili vzpostavljeni po prvi oziroma drugi svetovni vojni. Ob koncu dela te sekcije je *A. S. Namazova* iz Rusije predstavila nemške načrte proti Belgiji v času pred prvo in drugo svetovno vojno, pri čemer je v obeh primerih šlo za kršitve belgijske nevtralnosti s strani Nemčije.

Tretja sekcija se je ukvarjala z nekaterimi elementi zgodovine med obema vojnoma, ki so bili povzročeni s prvo svetovno vojno in ki so začeli predigro za drugo svetovno vojno. Tu je bil zanimiv prispevek *V. Ya. Sipolsa* o varnostnih problemih Rusije v obdobju med obema vojnoma, v katerem je poizkušal razložiti razloge za sporazum Hitler-Stalin iz leta 1939. Ugotavljal je, da naj bi bila to edina možnost rešitve ruske varnosti, saj so tako evropske kakor tudi države Bližnjega Vzhoda zavračale možnost kakršnega koli varnostnega sodelovanja s Sovjetsko zvezo. Sledil je prispevek ameriškega zgodovinarja *R. S. Raacka* o razlogih druge svetovne vojne, ki jih je ponazoril s Stalinovim poskusom prodora proti zahodu, pri čemer naj bi novi dokumenti dokazovali Stalinove agresivne namene že v 30-ih letih. Tovrstnemu poenostavljanju zgodovinskih dejstev se je uprl ameriški zgodovinar *Gardner Lloyd*. Zatem se je ruski zgodovinar *A. S. Orlov* v svojem referatu spraševal, ali je bila druga svetovna vojna res neizbežna. Menil je, da bi drugo svetovno vojno lahko preprečili s pravočasnim sporazumom med silami zmagovalkami prve svetovne vojne in Sovjetsko zvezo. Naslednji referat *Irene Guerrini* in *Marca Pluviana* iz Italije je orisal podobo liberalne Italije na eni ter fašistične Italije na drugi strani in mobilizacijo mas. Avtorja sta se ukvarjala z vprašanjem, zakaj je liberalna Italija uspevala v mobilizaciji množic, fašistična Italija pa ne in je morala zato uporabljati tudi represivne metode. Podpisani sem v svojem referatu orisal delovanje izseljencev iz vzhodne Srednje Evrope in njihova prizadevanja za pomoč starim domovinom oziroma za politične spremembe v njih v času prve ter v času druge svetovne vojne. Referat ruskega zgodovinarja *B. I. Grekova* je osvetlil nemško-sovjetski sporazum z dne 16. aprila leta 1922, ki naj bi Nemčiji omogočil pričetek razvoja vojaških potencialov kljub prepovedi po določilih miru v Versaillesu. Ruski zgodovinar *B. V. Hill'ko* je opisoval vojaško-politično stanje Wehrmachten pred napadom na Sovjetsko zvezo, *Vladimir V. Pozniakov* pa rusko oziroma sovjetsko vojaško obveščevalno službo ter njeno delovanje v času med obema vojnoma. O državljanski vojni v Španiji kot uvodu v drugo svetovno vojno je spregovoril ruski zgodovinar *V. V. Malay*, beloruski problem v kontekstu dogodkov pred drugo svetovno vojno ter v kontekstu odnosov med Poljsko ter Sovjetsko zvezo pa je predstavil beloruski zgodovinar *A. M. Litvin*. Izpostavil je zlasti vprašanje združitve beloruskih etničnih ozemelj na eni strani, na drugi pa pobude o ustanovitvi samostojne beloruske države, ki naj ne bi bila v okviru Sovjetske zveze. *Z. D. Katkova* iz Rusije, ki je obravnavala kitajski faktor v drugi svetovni vojni, je priznala, da je kitajsko sodelovanje na strani antifašistične koalicije igralo pomembno vlogo v boju zoper agresorje v drugi svetovni vojni.

Zgodovinsko razmišljanje in svetovne vojne je bil naslov dela zadnje, četrte sekcije. Referat ruskih zgodovinarjev *V. A. Emetsa* ter *V. P. Rezhvskega* je obravnaval dokument ruskega zunanjega ministrstva iz 13. maja 1939. Ugotavljata, da je Molotov leta 1939 razmišljal o telegramu iz avgusta 1914, to je telegramu nemškega ambasadorja v Londonu, ko je ob nemški napovedi vojne Rusiji britanski zunanji minister Sir Edward Grey obljubil nevtralnost Anglije in Francije v tej vojni v zameno za obljubo Nemčije, da bo spoštovala nevtralnost Francije in Belgije. Gre seveda ponovno za poskus opravičevanja sporazuma med Ribbentropom in Molotovim iz leta 1939. Sledil je referat ruskega zgodovinarja *G. A. Kumaniova* o socialni in politični naravi obeh vojn, oziroma o vprašanju, koliko so ljudstva entuziastično sodelovala v teh vojnah. *V. I. Sheremet* iz Rusije, ki je obravnaval vzhodno vprašanje v luči prve svetovne vojne, se je spraševal predvsem, koliko je le-to vplivalo na prvo svetovno vojno. Zanimiv je referat ameriškega zgodovinarja *Johnna W. Chamberssa*, ki je predstavil ameriško filmsko industrijo v 30-ih letih v luči vojaške propagande ter portret ameriške države v tem času. Zadnji v tem sklopu je bil referat britanskega zgodovinarja *Alexandra Dondeja*, ki je govoril o oblikah militaristične propagande v 20. stoletju.

Ponovno je bilo postavljeno tudi vprašanje alternativ za mirovni sporazum v Brest-Litovsku in sicer v referatu ruskega zgodovinarja *V. V. Boitsova*. Rezultat separatnega miru v Brest-Litovsku je pomenil konsolidacijo sovjetske države, do katere sicer ne bi prišlo, zato s stališča sovjetskih voditeljev tistega časa ni bilo nobene alternative miru v Brest-Litovsku. *A. V. Golubeev* se je v svojem referatu ukvarjal z dosedaj še neobravnavanim vprašanjem v historiografiji, kako so v sovjetskem tisku ter ostalih medijih gledali na zahodne zaveznike, na notranjo ureditev njihovih držav ter na njihovo delovanje v drugi svetovni vojni. Pri tem se je zlasti vprašal, koliko so bili sovjetski zavezniki z neodprtjem tako imenovane druge fronte krivi za poraze sovjetskih armad v tem obdobju (do leta 1944). Primerjalna analiza vloge oficirskega kadra v začetku obeh svetovnih vojn je bila tema referata ameriškega zgodovinarja *Thomas Fiddicka*, medtem ko sta Nizozemca *W. Klinkert* in *J. W. M. Schulten* predstavila vprašanja mobilizacije nizozemskih sil v letih 1914 in 1939.

Ob zaključku konference so se vsi udeleženci zopet zbrali na plenarnem zasedanju, kjer so razpravljali o razmerjih med geopolitičnimi konstantami in nacionalno varnostjo v okviru obravnave druge svetovne vojne. V prvem referatu je ruski zgodovinar *V. A. Zolotariov* obravnaval vojaške aspekte ruske geopolitike na predvečer prve svetovne vojne, *Warren Kimball* iz ZDA pa ameriško perspektivo sporazumov v Versaillesu in Jalti. Ugotovil je, da naj bi bil sporazum v Versaillesu skupaj z ostalimi sporazumi, ki so bili po prvi svetovni vojni podpisani v Parizu ter njegovi okolici, tisti, ki je zakrivil drugo svetovno vojno. Po drugi strani pa naj bi jaltski sporazum iz leta 1945 bil tisti, ki je prinesel daljše obdobje brez večjih vojaških spopadov, čeprav je bilo nekaj lokalnih vojn (Vietnam, Kuba, Koreja, Afganistan, Madžarska, Poljska, Grenada). Kljub vsemu pa Jalta ni mogla rešiti vseh problemov sodobnega sveta. Po letu 1990 je nastal nov zemljevid Evrope, ki je nastal spričo nacionalizmov evropskih narodov, vendar pa hkrati ni mogel spremeniti svetovnih razmer. Zanimiv je bil tudi prispevek *V. N. Vinogradova* o Jugovzhodni Evropi kot coni trajnega miru ali nemirov. Pri tem je za razpad Jugoslavije leta 1990 in dogodke, ki so temu sledili, obtožil izključno Hrvate in kasnejšo hrvaško državo, ki naj bi delovala v duhu tradicij ustaške NDH. V diskusiji je seveda temu argumentirano ugovarjal hrvaški zgodovinar Ivan Čizmić.

Ukrajinski zgodovinar *R. G. Simonenko* je opisal mednarodne aspekte problema Ukrajine v razdobju prve in druge svetovne vojne. Mednarodni faktorji ukrajinskega problema v času prve svetovne vojne so obsegali vojaško-politične cilje Rusije in Avstro-Ogrske, ki sta imeli v svoji posesti nekatera ukrajinska področja, geopolitične kalkulacije nasprotujočih si koalicij ter versajski mirovni sporazum, istočasno pa je v času prve svetovne vojne prišlo v Ukrajini do procesa nastajanja samozavednega ukrajinskega naroda v modernem smislu. V tem smislu je mogoče gledati na ponovno vzpostavitev Ukrajine, kakršna je bila vzpostavljena po sporazumu Molotov-Ribbentrop leta 1939, kot na uresničitev želja ukrajinskega ljudstva. Ta ponovna združitev Ukrajine je bila potrjena v kasnejših bitkah druge svetovne vojne. Vloga Ukrajine kot zunanjepolitičnega faktorja pa se je potrdila tudi v članstvu Ukrajine v Združenih narodih, s čimer so bili vzpostavljeni temelji tudi za sedanjo ukrajinsko neodvisnost in to kljub 45-letnemu terorju stalinistične nadoblasti, ki ji je bila Ukrajina izpostavljena. Zanimiv in zelo odmeven je bil prispevek *I. V. Lebedeva* iz Rusije o novih dokumentih v ruskem ministrstvu za zunanje zadeve. Opozarja na probleme, ki so jim izpostavljeni ruski arhivisti v zvezi z dejstvom, da obstaja okrog 2 milijona neurejenih dokumentov o drugi svetovni vojni. Ameriški zgodovinarji so na tej konferenci zahtevali od Rusov, naj ne glede na materialne težave, ki jim je izpostavljena ruska država, uredijo te arhive tako, da bo v njih možno tudi raziskovalno delo, saj je odprtost arhivov izkaznica demokracije. *Barbara Emerson* iz Belgije je v svojem referatu predstavila odnose med Veliko Britanijo in Rusijo pred drugo svetovno vojno in ugotovljala nujnost sodelovanja med obema državama, ne glede na njune razlike, *P. V. Volobuev* iz Rusije pa iz gube in pridobitve Rusije v obdobju svetovnih vojn. Izpostavil je, da je Rusija pred drugo svetovno vojno vendarle uspela izboljšati svoj geopolitični položaj v Evropi (na podlagi sporazuma med Hitlerjem in Stalinom) in je iz druge svetovne vojne izšla kot velesila, vendar pa kljub vsemu ni uspela biti kos Združenim državam Amerike v obdobju hladne vojne, ki je temu sledila. Sledil je referat *Ju. A. Poljakova* o sindromu zmagovalcev, ki je po drugi svetovni vojni bil značilen tako za Sovjetsko Zvezo kakor tudi za ZDA, vendar pa sta se oba zmagovalca zapletla v tako imenovano hladno vojno, v kateri pa so bitko dobile ZDA.

Obravnavani simpozij je predstavljal prvo srečanje večjega števila ruskih, ukrajinskih ter beloruskih zgodovinarjev z zgodovinarji iz ZDA ter Evrope po razpadu Sovjetske zveze in komunizma v vzhodni Evropi. Prenekatera stališča, ki so jih podali zgodovinarji iz dežel nekdanje Sovjetske zveze do dogajanj v drugi svetovni vojni, so nova in bi bila še pred manj kot desetletjem nepojmljiva. Za proučevanje problemov druge svetovne vojne se odpirajo novi arhivi, ki jih pridno obiskujejo zlasti ameriški zgodovinarji, zato bosta simpozij ter publikacija, ki bo izšla kot rezultat tega simpozija, lahko predstavljala prelomnico v doslej neenotnih pogledih zgodovinarjev »vzhoda« in »zahoda« na zgodovino druge svetovne vojne.